

MEVLÂNÂ DÜŞÜNÇESİNDE SÛRET-MÂNÂ İLİŞKİSİ

Doç. Dr. Kadir ÖZKÖSE*

Sûret-mana ilişkisi; somuttan soyuta doğru bir âlem tasavvuru geliştiren Mevlânâ'nın, *Mesnevî*'sinde ele aldığı anahtar kavramlardan birisidir. Mevlânâ düşüncesinde, sûret ve mana arasında zorunlu bir ilişki bulunmakla birlikte, onun gayesi, sûrete takılmak değil özü yakalamaktır. Çünkü ten, kişinin görünen tarafıyken, can insandaki ilahi cevher ve Allah'ın onda tecelli eden nefesidir. Mevlânâ; “*Benim esrarım, feryadımdan uzak değildir. Fakat her gözde ve kulakta onu görecektir nur yoktur. Ten candan, can da tenden gizli değildir. Ancak kimseye rubu/canı görmek izni verilmemiştir.*”¹ demek sûretiyle tenle canın birbirinden gizli olmadığını, ama sûretin manadan izler taşıyacağını ifade etmektedir. Canı manaya, teni yazılan yazıya benzeten Mevlânâ, mananın mücerret bir şekilde duyulup görülemeyeceğini belirtir. Ona göre yazıdan maksat, nasıl manayı anlatmaksam, tenden maksat da candır; cansız tenin hiçbir değeri yoktur. Söz ve mana ilişkisi ile konuya açıklık kazandırmaya devam eden Mevlana, sözü posta, manayı da cana benzetmektedir. Postun faydası ve işlevini kötü özün ayıbını örtmek olarak dile getirir. Kabuk ve sûretin manadaki hakikati gizlemesini, ehil olmayanların istifade edememesi olarak yorumlamaktadır.²

Mevlânâ'ya göre can, bedeninin hemen her uzvunda ve her zerresinde mevcut olup şeffaf ve güzeldir. Kişi kendisindeki ilahi güzelliği bu can vasıtasıyla tende izhar eder. Bunun içindir ki, irfan sahipleri, bedenlerinde ve davranışlarında ilahi güzelliği dışarıya vurmuş insanları tanırlar.³

Sûretin manayı, zahirin batını haber verişini ağaç metoforu ile anlatan Mevlana, ağaçların yer üstünde görünen dalları ve yeşillikleri ile yeraltında görünmeyen köklerinin durumunu haber verdiği gibi insanın da zahir sûreti ile kendi görünmeyen manasından haber verdiğini beyan eder.⁴ Hakikati sadece manadan ibaret görmeyen Mevlana, sûret-mana, zahir-batın arasında kurulması gereken bir dengeden ve her ikisinin de birbirine muhtaç kılınışından bahsetmektedir. Örnek olarak Allah sevgisinin düşünce ve mânadan ibaret olmadığını, namaz ve oruç gibi ibadetlerin zâhiri sûretlerine ihtiyaç hissettiğini, hediyeleşmenin dostluğun bir gereği olduğunu dile getirmektedir. Ancak sûretlerdeki şahadetlerin doğruluğu kadar yalancılığının da söz konusu olabileceğine ve sûret-mana arasındaki bu gerekliliğin bizi yalancı şahitler konusunda aldanışa sevk edebileceğine dikkat çekmektedir.⁵ Örneğin ahlâken kötü olan

* Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tasavvuf Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

¹ Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, *Mesnevî-i M'anevî*, haz. R. A. Nicholson, İntişârât-ı Behzâd, Tahran 1375, c. I, b. 7-8.

² “Bu söz post gibidir. Mana da onun içi; bu söz ceset gibidir, mana ise can.

(Postun faydası ve işlevi şudur ki) Post, kötü özün ayıbını örter; iyi özü ise gayretinden gayb alemi (kabuğun) sûretin manadaki hakikati gizlemesinin diğer bir yönü yani ehil olmayanların, bak etmeyenlerin istifade edememesi içindir.” Bkz. Mevlânâ, *Mesnevî-i M'anevî*, c. I, b. 1097-1098

³ Mevlânâ, Şerhli *Mesnevî-i Şerif*, şerh. Ken'an Rifai, İstanbul 2000, s. 4-5.

⁴ “Bu ağaçlar toprak altındaki insanlara benzerler. Ellerini topraktan dışarıya çıkararak, balke yüzlerce işaretler ederler. Kulağı olana, anlayana sözler söylerler, nasihatler ederler. Yemyeşil dilleri ile, up uzum elleri ile toprağın gönlünden sırları açarlar. Ağaçlar, kış gelince başlarını kazlar gibi su içine çekerler. Onlar soğuklarda çirkinleşmiş, kargalaşmışken, ilkbahar gelince çiçeklerle, yaprak ve meyvelerle süslenir, güzelleşir, tavus haline gelirler. Allah, onları kış mevsiminde bapşeymişti; hapiste sıkılmışlar, kargaya dönmüşlerdi. Allah acıdı da bahar gelince onları tavus haline getirdi. Kış onları öldürdü ama, bahar gelince hepsini de diriltti. Yapraklarla süsledi.” Bkz. Mevlânâ, *Mesnevî-i M'anevî*, c. I, b. 2014-2016.

⁵ “Eğer sadece mana kağıt gelseydi âlem halkı, tamamı ile işten gücünden kesilir, âlemin nizâmı bozulurdu. (Örneğin) eğer Allah sevgisi, düşünce ve mânadan ibaret olsaydı senin oruç ve namazının zâhiri sûretlerine de gerek kalmazdı. Dostların birbirine bediye vermeleri, (mânevi olan) dostluk ve sevgilerine nazaran sûretten başka bir şey değildir. (Ancak yine de gereklidir ve bu sûret dostluğun manasını kuvvetlendirmektedir.) Fakat bu hediyeleşmelerden (maksat), gönüllerde saklı bulunan muhabbete şahadet âmelileridir. Çünkü ey azîze zâhiri iyilik ve ihsanlar, gizli sevgilerin şahididirler. (Sûret-mananın, zâhir-batının şahididir.) Ancak şahidin de doğru olan olduğu gibi yalancısı da vardır. (Meselâ) kimi şaraptan sarboş olur, kimi ayrandan! Ayran için de kendisini (şarap için gibi) sarboş gösterebilir. Güriüli eder, kağıt tutup hay hay eder. O riyakar kimse de, kendisinin Hak muhabbetiyle sarboş olduğunu sansınlar diye oruçlu görünür, namaz kalar. Hâsılı kalam; zâhiri/suri füller, kalpteki gizli niyetin âlâmetidirler. Ancak birbirinden farklı farklıdır. (Doğrusu da olabilir yalancısı da...)” Bkz. Mevlânâ, *Mesnevî-i M'anevî*, c. I, b. 2624-32.

kimi kişiler sûreten güzel gözükebilirler.¹ Esas olan *sûret* (şekil, zâhir) değil, *sûret* (öz, maya, yaratılış, huy, bâtn). Çünkü *sûr* güzellik, *bakırın üzerindeki altın kaplama* gibidir. Yani aslı bir unsur değildir, küçük bir darbeye sınırlı çıkar. Ama *sûret* güzelliği, eninde sonunda kendini belli eder ve geç de olsa kıymeti anlaşılır. Bu yüzden kişi, insanların dış görünüşlerindeki güzelliğe aldanmamalı; gönül ve ahlâk güzelliğine önem vermelidir.²

Sûretlerdeki işaretlerin gerçeği, sahtesinden ancak Allah'ın bahşedeceği temyizle ayırt edilebilir. Zahirde sûret ve eseri görülme de Allah'ın nuru ile bakan firaset sahipleri, sûret olmadan da manayı görebilirler. Örneğin sevginin zahiri alamet ve eseri görülme de yakın akrabalık bağı olan kişiler arasındaki sevgi ve muhabbetin gerçekleşmesi gibi. Hakk'ın nuru ile bakanlar ne eserlere ne de sebeplere kul olurlar.³

Mevlana; vehim, fehim, fikir ve bilgilerimizi sûret âleminin dalgaları; mahv, sekr ve fenayı ise mânâ âleminin dalgaları olarak nitelendirmektedir. Ona göre, denizin hareketlerinden meydana gelen dalga gibi, bedenimiz de canın etkisiyle harekete geçen bir dalgadır. Görünen ve hissedilen kişiliğimiz esas varlığımız yanında deniz-dalga gibi kalmaktadır. Beden denizimizin ardında onu yönlendiren güç, ilahi kudrettir.⁴

Haddi hudûdu olmayan Allah'ın huzûrunda, mahdûd olan her şey; yok hükmündedir. Allah'tan başka her şey fânidir. Fani varlıklar olan bu sûret ve bedenlerimiz mânâyâ perde olmamalıdır.⁵ İnsanın gıdası yeryüzünde değil gökyüzündedir.⁶ Yani nefsanî gıdalardan kesilip manevî gıdalarla beslenmesine bağlıdır. Mevlana bu gerçeği şu şekilde dile getirir: “Bir sütanne, süt emmeye alışmış çocuğun ağzını çeşitli mamalarla boş bir hâle getirir. Eğer çocuğu memeden keser, onu süt emmekten alıkoyarsa, onu gereği gibi beslemek için bu defa ona yüzlere bağın, bahçenin yolunu açar. Çünkü anne memesi, o zayıf çocuğun gelişmesi için onu beslemiş, fakat o yarımın binlerce nimetten gıda almasına, binlerce yemekten, ekmekten faydalanmasına perde olmuştur, engel olmuştur. Demek ki bizim yaşadığımız, gerçek hayata kavuşmamız, memeden kesilmeye, yani nefsanî gıdalardan vazgeçmeye bağlıdır. Ancak, bu kesilme ile biz, mânevî gıdaları bulabileceğiz. Ey Hakk yolunun yolcusu! Azar azar sen de kendini nefsanî gıdalardan çekmeye çalış; sözün özü budur.”⁷

Sûretten manaya gitmenin, beden balçığından kurtulmanın yolu ise yeryüzünden kesilmek, gönüller gıdasını almak⁸ ve mânâ dilini öğrenmektir.¹ Manevi ikbal ve saadetten ağzı tatlanan kişiye zamanla dünya

¹ “Şunu iyi bil ki; güzel, iyi bir yüz, kötü buyla bir araya gelirse bir mangır bile etmez. Bir kimsenin yüzü çirkin, fizikî bakımdan bedeni beğenilmez olabilir. Fakat, onun bunu güzelse, o kimsenin ayağı dibinde can ver. Bilmiş ol ki, görülen maddî şekil, güzellik yok olur gider. Fakat, mânâ âlemi ebedî kalır; ölümsüzdür. Ne vakte kadar testinin şekli, biçimi ile üstündeki nakışlarla oyalanıp duracaksın? Testinin şeklini, nakışını bırak da içindeki suyu ara. Yani, insanların özelliklerine, dış görünüşlerine bakma da, ahlaklarına, huylarına, tabiatlarına bak. Ey gördüğü güzele takılıp kalan kişi! Onun sûretini görüyor, manasından, yani, ahlakının güzel mi, çirkin mi olduğundan gafil bulunuyorsun. Eğer akıllı bir adam isen sedefteki inciye bul. Dünyadaki kaş sedefleri, yani, bedenlerimizin bepsi de can denizinin feyz ile diridir. Ama, her sedefte inci yoktur. Gözünü aç da her birinin gönlüne, içine bak.” Bkz. Mevlânâ, *Mesnevi-i M'anevî*, c. II, b. 1019.

² Ahmet Ögke, “Mevlânâ'nın Mesnevi'sinde 'Har (Eşek)' Metaforu”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, yıl: 8, sayı: 18, Ocak-Haziran 2007, s. 35.

³ “Zahirde eseri olmasa dahi sebep onu meydana çıkarr. Akrabalık bağının aradaki sevgiyi bildirmesi gibi... (Zahirde sûret ve eseri görülme de Allah'ın nuru ile bakan feraset sahipleri, sûret olmadan da manayı görebilirler. Örneğin sevginin zahiri alamet ve eseri görülme bile yakın akrabalık bağı ile o kişiler arasında sevgi ve bağlılığın olduğu anlaşılabilir.) Fakat Hakk'ın nurunun kendisine imam olduğu kimse, ne eserlere kul olur ne de sebeplere.” Bkz. Mevlânâ, *Mesnevi-i M'anevî*, c. I, b. 2633-2636.

⁴ “Şu dünya hayatında karşımıza çıkan, bize çok önemli gibi görünen çeşitli vak'alar, haller, zorluklar, engeller, toprak âleminin dalgaları olup bunlar bizim velmimizden, anlayışımızdan, düşüncelerimizden, düşüncelerimizin noksanlığından meydana gelmektedir. Halbuki mânâ denizinin, aşk denizinin dalgaları bizim velmimizi, anlayışımızı, düşünceimizi mahveder. Bizim aklımızı başımızdan ve biz bizden alır. Biz kendimizden geçirir, mest eder. Mânâ denizinin verdiği mestlik de senin için yetmez, bu tam ve hakiki mestlik değildir. Sen, bu yarı mestlikte kaldıkça, gerçek mestlikten uzaksın. Bu yarı mestlik yüzünden kör olursun da gerçek mestlik kadehini göremezsin.” Bkz. Mevlânâ, *Mesnevi-i M'anevî*, c. I, b. 575-576.

⁵ “Haddi hudûdu olmayan Allah'ın huzûrunda, mahdûd olan her şey; "lâ" da yoktur; "Allah"tan başka her şey fânidir. O'nun olduğu yerde ne küfür vardır, ne de iman. Çünkü O meyvenin içi gibidir. Küfür ve iman ise, o meyvenin rengine ve kabuğuna benzerler. Bu fâni varlıklar, yani bütün kâinat, o sonsuz olan büyük yaratıcının yüzüne, leğen altında gizlenen mum gibi perde olmuştur. Bir bakıma bu fani beden başı, yani çürümeye mahkum olan bu görünen başımız, o bakîkat başının, görünmez olan mânâ başımızın bir örtüsüdür. Sonsuz olan o başa karşı, bu ten başı kâfir sayılır.” Bkz. Mevlânâ, *Mesnevi-i M'anevî*, c. II, b. 3320-3323.

⁶ Mevlânâ, *Mesnevi-i M'anevî*, c. III, b. 44-45.

⁷ Mevlânâ, *Mesnevi-i M'anevî*, c. III, b. 46-51.

⁸ “Senin, ot gibi ayağın yere bağlı. Tam inanca ulaşmadığın için bir rüzgâr esince başın sallar durursun. Fakat senin akıl ayağın yoktur ki, sûretten mânâyâ gidesin; Yâhut da rûhumun ayağın bu beden balçığından nasıllı kurtarabilirsin ki, yaşadığın bu balçık içinde, o balçıktan. Bu yaşadığın vazgeçmek çok zordur. Ey zavalı! Sen yaşadığın Hakk'tan bulursan, o vakit hiç bir şey aldırış etmezsin; dünyadan da, balçıktan da kurtulursun. Süt emen bir çocuk, memeden ayrılıp süttten kesilince mama yer; dadayı bırakır. Sen topraktan biten daneler

mülkü ve sûretlerin aldatıcı güzellikleri soğuk gelmeye başlar. Çünkü dünya hayatı bir ağaca benzer. Bizlerse o ağacın üzerinde bulunan yarı ham meyveler gibiyiz. Ham meyveler dallarına sımsıkı sarılırlar. Çünkü hamlık mertebesinde meyve, köşke ve saraya layık değildir. Fakat meyveler olgunlaşınca, tatlılaşınca, dudakların ısıracağı hâle gelince, artık düşmeye hazırırlar ve dallara pek gevşek sarılırlar. İnsanın ağız da o mânevî ikbâl ve saadetten tatlılaşınca, dünya mülkü ona mânâsız ve soğuk gelir.² Manevî hakikatlerinin lezzetini tadanları Mevlana, Hakk'ın darbhanesinde basılmış mana altınları olarak nitelendirmektedir.³

İbadetlerin birer manevî kanat oluşundan dem vuran Mevlana, kanatlanabilmek için ibadetlerin sadece ritüel boyutuna değil anlam veçhesine riayet etmemiz gerektiği üzerinde durmaktadır. Kişiyi menzil-i maksuda götürecektir olan bu kanadın ise ancak mana ehlinin sohbeti ile elde edilebileceğini söyler. Mevlânâ'ya göre manalarda bölünme ve parçalanma olmaz. Farklılık ve kesret sûretlerden ibarettir. Özdeki mana birliğini yakalayanlar arasında kavga değil saygı esastır.⁴

Sûretin serkeşliğinden bahseden Mevlânâ, sûrete ve şekle bağlılıktan kurtulmak gerektiğini şu şekilde dile getirmektedir: “Sûrete tapıcalar için (asil ve vekil) ikidir ama bundan kurtulanlar için birdir. Sen her sûrete iki gözle bakarsın, fakat görüş nurunun menbaı tek olduğu için bir gözle bakıyormuş gibi görürsün. Bir kimsenin görüşüne bakmayıp nuruna bakarsa, göz nurunu ayırt etmek mümkün olmaz. Bir yere görünüşte, şekil ve sûret bakımından, her biri öbüründen ayrı on tane mum getirirler. Sen, yüzünü mumların aydınlattığı yere çevirirsen, bu on mumun her birinin nurunu, öbürünün nurundan ayırt etmek imkânsızdır. Eğer sen, yüz tane elma, yüz tane de ayıyı sayarak bir yere toplar, sonra bunların hepsini sıkar, sularını çıkarırsan yüz sayısız kalmasın, hepsi de bir olur. Mânâlarda bölünme, sayı yoktur. Mânâlarda, ayırt ediş, tek tek sayısız olamaz.”⁵

Şeytanın, insanın sûretine bakarak onun değersizliğine ilişkin kıyasını, bir buzağının anne sığına emmemesi için ağızına geçirilen ağızlığa benzeten Mevlana, buzağının ağızlık sebebiyle süte yaklaşamayışı gibi şeytanın da o kıyası nedeniyle insanın hakikatini algılayamadığına dikkat çekmektedir. İnsanın

gibi yeryüzü sütiine bağlanmışsın; bu süttten kesil de gömüller gıdasını al!” Bkz. Mevlânâ, *Mesnevi-i M'anevî*, c. III, b. 1280-1285.

¹ “Bir adam dört kişiye bir miktar para verdi. “Bu para ile işinize yarayanı alın!” dedi. Dört kişiden biri; “Bu parayı engür'e verelim.” dedi. Öbür arkadaşı Arap idi. “Aksilik etme!” dedi. “Ben engür istemem, ineb isterim.” Onlardan birisi Türk idi. “Ben ineb istemem, üzüm isterim.” dedi. Rum olan bir başkası; “Braken bu lafları!” dedi. “Bu para ile istafıl alalım.” dedi. Derken dört kişi birbirleri ile çekismeye, döğüşmeye başladılar. Çünkü adların anlamından haberleri yoktu. Onlar abmakleklardan, birbirlerine yumruk atıyorlardı. Çünkü bilgeden bomboş, bilgisizlikle dolu idiler. Orada çeşitli dil bilir, sır sahibi üstün bir er bulunsa idi onları uzlaştırır, barıştırır. Onlara derdi ki: “Ben bu para ile bepinizin istediğini alırım. Hiç bir ard düşünmeye kapılmadan, hile yoluna sapmadan gönüllüğü bana vererseniz, bu paramız istediğiniz şeylerin hepsini yapar. Bu paramızla dördünüzü de muradınıza erersiniz. Dört düşman uzlaşır, birleşir. Sizden her birinizin sözü ayrılık belirtir, savaş doğurur; fakat benim sözüm uzlaştırır, birleştirir.” Yazık ki; Türk, Rum ve Arab'ın kangasından engür ve ineb şüphesi gözlemedi. Mânâ dillerini bilen bir Süleyman gelmedikçe, bu ikilik ortadan kalkmaz.” Bkz. Mevlânâ, *Mesnevi-i M'anevî*, c. II, b. 3681-3693.

² “Aslında sen, yokluk âleminden varlık âlemine geldin. Kendine gel de söyle bakalım; nasıl geldin? Mest olarak geldin değil mi? Geldiğin yollar hatrında kalmadı ama, sana bir işaret vereceğiz, söyleyeceğiz. Şimdiki aklını fıkerini bırak da ondan sonra akllet; yâni bir çirrek dış gibi seni rabatsız eden aklını at da gerçek akla ulaş! Bu başındaki kulakları da tuka; gönül kulağın aç, hikmetlere kulak ver; hakikî kulak kesil.. “Yokluk âleminden varlık âlemine gelirken hatrında kalmayan yollar hakekânda sana bir şey söyleyeceğim.” demişim. Hayır, söylemeyeceğim! Çünkü sen hâlâ hamsın; Hakk yolunun baharındasın, o yolun Temmuz'unu henüz görmemişsin! Ey kerem sâhibi dinleyiciler! Bu dünya bir ağaca benzer; biz de o ağacın üzerinde bulunan yarı ham meyveleriz! Ham meyveler dallarına sımsıkı sarılırlar. Çünkü, hamlık mertebesinde meyve, köşke ve saraya layık değildir. Fakat meyveler olgunlaşınca, tatlılaşınca, dudakların ısıracağı hâle gelince, artık düşmeye hazırırlar ve dallara pek gevşek sarılırlar. İnsanın ağız da o mânevî ikbâl ve saadetten tatlılaşınca, dünya mülkü ona mânâsız ve soğuk gelir. Bir şeye sımsıkı sarılmak taassuptur, bamlıktır. Ey Hakk yolu yolcusu; sen henüz olgunlaşmadın! Böylece, ana karındaki çocuk gibi oldukça, işin kan emmektir; yâni zahmet ve sıkıntı çekmektir. Söylenecek bir şey daha kaldı ama, onu sana bensiz olarak Rûbu'l-Kudîs (melek) söyleyin! Hayır, hayır! Ne ben söyleyeyim, ne de başkası; kendi kulduğuna yine kendin söyle! Ortada ne ben varım, ne de benden başkası! Zaten sen de bensin; ey benim canım efendim! Bu riâyaya benzeyen uykuya dalınca kendinden geçer, fakat yine kendinden kendine gelmiş olursun; yâni uyuduğun zaman kendinden kalkar, kendine gidersin! Kendinden duyur, işitirsin de, filan kişi riâyada sana gizlice bir şey söyler samırsın.” Bkz. Mevlânâ, *Mesnevi-i M'anevî*, c. III, b. 1289-1301.

³ “O misafir kendi kendine dedi ki: “Ben bu yaşa, bu bedene pek aldırış emem. Hazîneden bir tane gütmekle, hazîne bir şey kaybetmez. Yâni maddî beden yok olmakla, bir hayvanî rûb eksilmekle, Hakk'ın ölümsüz olan rûblar bahçesinde bir eksiklik olmaz. Şu görünen bedenim giderse gitsin. Ne önemi var? Ben bedenden ibâret değilim ki! Benim ölümsüz olan bir rûbum vardır. O bakı oldukça mânevî sûretlere biriniür, nûranî neşe ile neşelenir. Cenâb-ı Hakk beni yarattı ve bana rûbundan üfürmek lutfında bulundu. Ney gibi olan bedenden ayrılmca, Hakk'ın nefesi, üfürüğü olarak kalırım. Yeter ki Hakk'ın üfürüğü, nefesi bu bedene tekerar gelip ulaşmasın da, böylece o şerefli, ilâhî inci pek dar olan ten sedefinden kurtulsun. Allâh; “Ey gerçek müminler, ölümlünüzü dileyin.” diye buyurdu. Ben de gerçek bir mümin yüzünden Hakk'ın emrine ıyar, canımı fedâ ederim.” Bkz. Mevlânâ, *Mesnevi-i M'anevî*, c. III, b. 3922-4376.

⁴ “Ey şekle, sûrete tapın, git de mânâyı elde etmeğe çalış, çünkü mânâ, sûretin kanadı gibidir.” Bkz. Mevlânâ, *Mesnevi-i M'anevî*, c. I, b. 710.

⁵ Mevlânâ, *Mesnevi-i M'anevî*, c. I, b. 674-681.

sûretine bakarak onu sadece o sûretten ibaret görenleri de İblis'le aynı bakış açısına sahip birer sûretperest olarak nitelendirir.¹ Böylesi sûret düzeyinden kurtulamayan kişiye; “Ey sûrete tapan sûretperest ne vakite kadar sûrete aldanacaksın?” diye hitap eden Mevlana, eğer kişi sûreti ile insan olsaydı; Ahmed (s.a.v.) ile Ebû Cehil'in bir olması gerekirdi; duvara yapılan insan resmi ile insanın aynı olması icap ederdi, diyerek parlak gözüken kimi sûretlerde canın eksikliğine dikkat çeker. Sûretperestlere düşünenin ise sulûk yolunda çalışıp çabalayarak o nadir bulunan inciyi aramak, olduğunu söyler.²

İlahi kaynaktan nur içmeğe nasipli olanları; Allah'ın rengine boyananlar diye nitelendiren Mevlânâ'ya göre, insanın alacası içinde, hayvanınki dışındadır.³ Kamil insanın rengi Allah rengidir. Bu boyanış Allah boyasıyla renklenmiştir. Kişi ancak o boya ile boyandıktan sonra büyük nurun sırrını anlar. Kamil insan, bakışı ile boyandığı bu rengin hazzını duyar. İnkâr edenler ve Hak nurundan karanlıkta kalanlar ise bir siyah boya içinde hakikat nurunu göremezler. Allah boyası insanın kalbindeki gerçek iman demektir.⁴

Mevlânâ, mânâ âlemini idrak edemeyen, sûrete takılıp hakikati göremeyen, beş duyunun algılayamadığı hakikatlere inanmayan kimselerin yolunu; “Ey atlı! (Beş) duyuyu (his) yolu, eşeklerin yoludur. Eşeklere katılma, bundan utan!”⁵ “Hayvan duyusu pâdişâhı görseydi, öküzle eşek de Tanrı'yu görürdü.”⁶ şeklindeki sözleri ile “eşeklerin yolu” olarak nitelemektedir. Sahip olduğu zâhirî ilme çok güvenen, sadece onunla her şeyin üstesinden geleceğini sanan ve bu yüzden de başkalarını küçümseyen zâhir ulemâsının, mârifet ilmini gerektiren bir durumla karşılaşınca, “buz üstünde öylece kalakalan eşek”⁷ gibi ne yapacağını şaşırtdıklarını; sağa sola kımıldayacak hâle geldiklerini, en ufak bir çabalamada kafalarını ve gözlerini yaraladıklarını söyler. “Eşek olduğumuzu bilmezsek, hakîkaten eşeğiz!”⁸ diyerek kendi gerçeğinden habersiz olanlara telmihte bulunmaktadır.

Kur'an'daki “İşte böyleleri hayvan gibidirler; belki daha da aşağılıklarılar” (A'râf, 7/179) âyetinden aldığı ilhamla Mevlânâ, gözü, duyularla algılanan fiziksel dünyâdan başka bir şey görmeyen, dolayısıyla da metafizik âleme nüfûz edemeyip hakikate ulaşmaktan mahrum kalan kimseleri, “eşekten de aşağı” seviyede görmektedir.⁹ O, şöyle der: “Ey eşekten de aşağı olan kişi! Taşın nasıl bir şeyden haberi yoksa senin de düşüncü dünyasından haberin bile yok. Sen düşüncü dünyasından eminsin, gafilsin. Çünkü sen bir şekilden, kalıptan ibaretsiz; akıldan payın yok. Sen, insan hüylü değilsin, insan şeklinde bir eşek sıpasısın.”¹⁰

Mevlânâ'ya göre bu tür kimseler, pislik ve çamur deryâsı hükmündeki sûret âlemini, hiç yok olmayacak kalıcı bir yurt sanırlar ve bu yüzden oraya iyice yerleşmek için gayret ederler. Oysa, “Eşek bile, hızlı yürüreyim derken balçığa saplandı mı, oradan kurtulmak için uğraşır durur. Orada kalmak, oraya yerleşmek için düştüğü yeri düzeltmeye kalkmaz. Çünkü oranın yaşanacak bir yer olmadığını bilir. Senin dıngun, eşeğin dıngusundan daha mı aşağı ki, gönlün, kötü huylar, günahlar, manevî arzular çamurundan sıçrayıp kalkmıyor?”¹¹

İlmini içselleştirememiş rüsum ehli ulemaya böylesi bir tavır sergilediği gibi tasavvufu merasimden ibaret gören sûret sufilerini de şiddetle tenkide tabi tutmaktadır. Taç ve hırkaya bürünüp giydikleri

¹ “Topraktan yaratılan insanın Hak'tan öğrendiği ilim (yani manasına ait bir özelliği nedeniyle), yedi kat göğü aydınlattı. Hak'tan şüphe eden (İblis'in körliğine rağmen, meleklerin adını, sanını unutturdu. Altı yüz bin yıllık zâhidin (ki bu zâhid, Azâzîl yani şeytandır) ağzını, bir buzuğu ağzı gibi bağladı. Ta ki bu ağzı bağı din ilmi sütünü emmesine ve o yüce kâsırın (arşın) etrafında dönüp dolmasına mani olsun. Ebl-i hissîn ilimleri de o ilâbi ümiden süt almalarını engelleyen bir ağzı bağıdır.” Bkz. Mevlânâ, *Mesnevi-i M'anevî*, c. I, b. 1012-1014.

² “Şu bir damlacık (insan) gönlüne öyle bir inci düştü ki Allah onu deryalara feleklerle bile vermemiştir. Ey sûrete tapan/ sûretperest ne vakite kadar sûrete aldanacaksın? Senin bu manasız canın sûretten (sûret düzeyinden) bir türlü kurtulamadı gitti. Eğer insan, sûreti ile insan olsaydı; Ahmed (a.s.) ile Ebû Cehil'in bir olması gerekirdi. Duvara yapılan insan resmi de (sûreti itibarıyla) insana benzer. Dikkatle bak, sûret bakımından nesi eksiktir? (İşte) O parlak sûretin canı eksiktir. Sen yürii, (sulûk yolunda çalış çabala da) o nadir bulunan inciyi ara.” Bkz. Mevlânâ, *Mesnevi-i M'anevî*, c. I, b. 1018-1021.

³ “Öküzün rengini dışında, insanın alacasını, sarı veya kırmızısını ise onun içinde ara! İyi renkler (sûretteki güzellikler), temizlik/ safa küpündendir (içtendir). Çirkin renkler ise kokmuş, bulanık sudandır. O latif rengin adı, Allah boyası/ sıbğatullahdır. Bu kirlî rengin kokusu ise Allah'ın lanetidir.” Bkz. Mevlânâ, *Mesnevi-i M'anevî*, c. I, b. 764-766.

⁴ Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, *Şerhü Mesnevi-i Şerif*, şrh. Ken'an Rifâi, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2000, II. Baskı, s. 108.

⁵ Mevlânâ, *Mesnevi-i M'anevî*, c. II, b. 48.

⁶ Mevlânâ, *Mesnevi-i M'anevî*, c. II, b. 65.

⁷ Mevlânâ, *Mesnevi-i M'anevî*, c. I, b. 2844.

⁸ Mevlânâ, *Mesnevi-i M'anevî*, c. I, b. 2849.

⁹ Ögke, “Mevlânâ'nın Mesnevi'sinde 'Har (Eşek)' Metaforu”, *Tasavvuf*, yıl: 8, sayı: 18, s. 33-34.

¹⁰ Mevlânâ, *Mesnevi-i M'anevî*, c. II, b. 1040-1041.

¹¹ Mevlânâ, *Mesnevi-i M'anevî*, c. II, b. 3355-3357.

elbiseyle kendisini sufi gösteren çoğu kişinin tamah ehli olduğunu söyler. Olgunlaşmadan şeyhlik taslayanları tezyif eder, sözle şeyhlik davasına girişenlere çatar, davullu, bayraklı bir alay ham kişinin, şeyhlik lafına sığındığını, bu çeşit adamların, kendilerini Bayezid yerine koyduklarını, dava yurdunda kendi kendilerine meclis kurduklarını, bunların adeta kendi kendine gelin güvey olduklarını söyler.¹

Özetle, nefsânî gıdaları sûrete kapılmak, mânevî gıdaları mânâyâ ermek olarak telâkki eden Mevlânâ, sûret ve mânâ ilişkisini bir bütün olarak değerlendirmektedir. Kendisi, beden ve ruh, madde ve mânâ, dünya ve âhiret, kesret ve vahdet, halk ve Hak, ilim ve irfan, zâhir ve bâtın, kabuk ve öz, kâl ve hâl ayrımlarını bir arada değerlendirmekle birlikte, daha çok ikinci şıktakileri ön plânda tutmaktadır. Gaye ve araç ayrımına gidip vasıtaların amaç hâline getirilmesine tavır koymaktadır. Bu maksatla ehl-i rüsûmla birlikte sûret sûfilerini de şiddetle eleştirmektedir.

O, insanın ilâhî güzelliği bedeninde ve davranışlarında yansıtması gerektiğini vurgulamış, madde ve mânâ âleminin dalgalarına dikkat çekmiştir. Sûretin serkeşliğinden yakınmış ve sûretin niyazetle eritilmesi gerektiğini beyan etmiştir. Sûretin ancak özü korumak için var kılındığını ifade ederek mânâyı da sûretin kanadı olarak tanımlamıştır. Mevlânâ, mânâ dilini öğrenmeden ikiliğin ortadan kalkmayacağını, insanın asıl gıdasının yeryüzünde değil gökyüzünde olduğunu, nefsânî gıdalardan kesilip manevî gıdalarla beslenmek gerektiğini, maddede ileride olanların çoğu zaman manâda geride kalabildiklerini, Hakk'ın darbhanesinden basılmış mânâ altınları hâline gelebilmenin önemini vurgulamıştır.

Konuşmamı sûret ve mânâ ehli şahsiyetlerin farkını ortaya koyan Mevlânâ'nın şu mısraları ile tamamlamak istiyorum:

"Her iki türlü arı (yani bal arısı ve sarıca arı) aynı yerden yediler, lakin (yedikleri şey) birinde bal oldu ötekinde zehir... İki âbû ot yedi ve su içtiler; birinden necâset hasil oldu öbüründen hâlis misk! İki tür kamyş da bir dereden su içtikleri halde, birinin içi bomboştur, diğeri şekerle doludur. Böylece yüz binlerce birbirine benzer şeyler bulunur ki, aralarında yetmiş yıllık fark vardır. Bu yer, yediği posa olarak kendinden ayrılır. Öbürü yer, yedikleri bütün ilâhî nûr olur. Başka birisi yer, yediği şeyler, cimrilik, çekememezlik buylarını meydana getirir. Başka birisi yer, yediklerinden Hakk'ın, hakikatın nûru busûle gelir. İmanlı kişi feyizli, ekime müsait, tertemiz bir tarlaya benzer. İmansız kişi ise çorak, hiç bir şey bitirmeyen kötü bir arazidir. İmanlı, melek gibi masûmdur. İmansız ise şeytan ve canavar misalidir."²

¹ Abdülbâki Gölpinarlı, *Mevlânâ Celâleddîn Hayatı, Eserleri, Felsefesi*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1999, 5.Baskı, s. 171.

² Mevlânâ, *Mesnevi-i M'nevî*, c. I, b. 268-274.